

MESNEVÎ'NİN İNŞÂSINDA VE MEVLEVİLİĞİN MÜESSESELEŞMESİ SÜRECİNDE ÇELEBİ HÜSÂMEDDİN'İN YERİ

Abdurrahim ALKIŞ*

Özet

Mevlâna'nın *Mesnevî-i Mânevî* isimli meşhûr eseri sûfî çevrelerce Kur'ân-ı Kerîm'in mânevî bir şerhi ve ilhâm-ı ilâhî'nin değerli bir semeresi olarak kabul edilmiştir. Bu eser büyük bir teveccühe mazhar olmuş ve ders kitabı olarak dârü'l-mesnevîlerde, mevlevihanelerde ve hankahlarda okutulmuştur. **Mevlâna**'nın *Dîvân-ı Kebîr* isimli eserinde muhatabı ve ilham kaynağı **Şems-i Tebrîzî** iken *Mesnevî*'nin yazılmasındaki muhatabı ve ilham kaynağı ise **Çelebi Hüsâmeddin**'dir. Bundan dolayıdır ki eserini *Hüsâmî-Nâme* diye isimlendirir. Her cildinde **Çelebi**'den sitâyişle bahseder; hatta bir beytinde *Mesnevî*'deki kelimelerin sûretlerin kendisinden, bu kelimelere ruh bahşetmenin ise **Çelebi Hüsâmeddin**'den olduğunu belirtir. Öte yandan **Çelebi Hüsâmeddin**, **Mevlâna**'nın vefatından sonra onun yolunun ve düşüncesinin hayatta hüküm-fermâ olması için on yıl kadar postnişinlik yapar ve bu süre içerisinde **Mevlâna**'nın mezarına türbe yaptırır ve Has-Bahçe'yi duvarla çevirerek **Mevlâna Dergâhı**'nı oluşturur. Bu dergâhta ihtifaller düzenleyerek **Mevlâna** sevenlerini bir arada tutar. *Mesnevî*'nin günümüze kadar gelen tam ve mükemmel bir nüshası yazdırılır. Bu dergâhta *Mesnevî* dersleri başlatılarak Mesnevihanlık geleneği başlatılır ve semâ yapılır. Bu işi yürütmek için iş bölümü yapılarak yeni vazîfeler

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ihdâs edilir, bunların iâşesi için gelen vakıflardan bir bölüm ayrılır. Mevlevî tarikatında asırlarca devam eden Çelebilik geleneği başlatılır.

Anahtar Kelimeler: *Mesnevî*, Mevlâna, Çelebi Hüsâmeddin, Mevlevilik, Mesnevîhanlık.

The Role of Chelebî Husâm Al-Dîn in the Institutionalization of Being A Mawlawî Order and Writing Process of Masnavî

Abstract

Mawlânâ's famous book *Masnawî-i Mânawî* is considered as a spiritual annotation of Quran and a production of inspiration. *Masnawî-i Mânawî* was honored by Sûfî orders and instructed as textbook in khanqah. While **Mawlânâ**'s source of inspiration and collocutor was Şems-i Tebrizi throughout the writing process of the Diwan-ı Kebir, **Husâm al-Dîn Chelebi** was the source of inspiration and collocutor during the writing process of *Masnawî*. Hence, **Mawlânâ** calls it *Husâm-i Nâme*. **Mawlânâ** praises **Husâm al-Dîn Chelebi** in all parts of *Masnawî*. Even, he tells in same couplets of *Masnawî* that owing to **Husâm al-Dîn Chelebi**, he can give spirit to the words which **Mawlânâ** utilises them in *Masnawî*. After the death of **Mawlânâ**, **Husâm al-Dîn Chelebi** replaced at the head of derwish lodge and tried to spread the order and thought of **Mawlânâ** all around the world about ten years. During that period, he established a shrine around the tomb of **Mawlânâ** and enclosed the Has-Bahçe in order to create the lodge of **Mawlânâ**. Through the instruction of *Masnawî*, the ceremony of samâ and the culture of being a Mawlawî Order were initiated in this lodge.

Key Words: Masnawî, Mawlânâ, Husâm al-Dîn Chelebi, Mawlawî Order, Masnawîkhân.

Giriş

Mesnevî-i Mânevî, İslâm düşünce tarihinde en çok okunan eserlerden birisidir. Günümüzde de binlerce insan, *Mesnevî*'yi aşka muhabbetle okumakta ve günlük hayatında onun rehberliğinde

faziletli amellerde bulunmaktadır. *Mesnevî*, sahih ve güvenilir dînî bir kaynak olarak kabul görmüş, hikmetli hikâyeleri ile geniş halk kitlelerine mânevî hayat menbaı olmuştur. Mesnevî, tarih içerisinde İslâm medeniyetinin en te'sîrli eserlerinden birisi olup kendisi adına husûsî müesseseler ve meslekler ihdâs edilmiştir. Kur'ânî ve mevlîdhanlılıkla birlikte mesnevîhanlık mühim bir dînî meslek olarak telakkî edilmiş, İslâm coğrafyasının pek çok önemli şehrinde *Mesnevî-i Şerîf*'in okutulduğu Dârü'l-mesnevîler, Mevlevihaneler kurulmuştur. Mevlevilerin yanı sıra diğer tarîkat müntesipleri de *Mesnevî*'yi ders kitabı olarak okumuş ve okutmuşlardır. Bu nedenledir ki *Mesnevî*, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* ve *Füsûsü'l-Hikem* gibi en çok tutulan eserlerden birisi olmuştur. İlham-ı ilâhî kaynaklı olduğuna kanaat getirilen bu eserin yazılması, ders kitabı olarak okutulması ve bu okumaların yapılabilmesi için gerekli olan müessesenin ihdâs edilmesinde en büyük pay **Çelebi Hüsâmeddin Efendi**'nindir. Ne gariptir ki, **Hz. Mevlâna**'nın *Divân-ı Kebîr*'deki muhatabı olan **Şems-i Tebrîzî** oldukça meşhûr ve mârûf iken *Mesnevî* gibi cihân-şumûl bir eserin vücûda gelmesine vesîle olan **Çelebi Hüsâmeddin** Mevlevilerce bilinmekle berâber diğer kesimler tarafından pek bilinmemektedir. **Hz. Mevlâna**'nın da ifadelerinden de açıkça anlaşılacağı üzere ilim ve irfan dünyası *Mesnevî*'nin inşası ve sonraki nesillere aktarılmasında bu hazrete medyûndur. Hatta **Mevlâna**'nın en yakın mürîdlerinden ve hizmetkârlarından **Sipehsalar**, Mevlâna ile ilgili yazdığı *Risâle*'sinde: "Hakikatte **Hüdâvendigâr Hazretleri**'mizin tam mazharı **Çelebi Hüsâmeddin** idi ve bütün *Mesnevî-i Şerîf* onun ricası ile yazılmıştır. Bütün tevhîd ve aşk ehli, kendilerine bahşedilen *Mesnevî*'nin yalnızca yazılması hususunda, kıyamete kadar **Çelebi Hüsâmeddin**'e teşekkür etseler yine şükran borçlarını ödeyemezler." der. **Çelebi'nin** katkısı sadece *Mesnevî*'nin inşası ile ilgili değildir. O, ayrıca Mevleviliğin kurumsallaşması sürecinde de önemli bir rol oynamıştır. Dergâhın

oluşturulması, Çelebilik geleneğinin başlatılması gibi pek çok konuda önemli vazifeler deruhte etmiştir.

Bu çalışmamızda ilk önce **Çelebi Hüsâmeddin**'in hayatı hakkında biraz bilgi arz edeceğiz. Peşinden de *Mesnevî*'den ve konuyla ilgili ilk dönem eserlerinden yola çıkarak hazretin Mevlevilik ve Mesnevihanlık sahasında himmet ve gayretlerini izah etmeye çalışacağız.

a. Hayatı

Çelebi Hüsâmeddin'in tam adı: **Hasan b. Muhammed b. Hasan b. Ahî Türk b. Tâcü'l-Ârifin Şeyh Muhammed Ebu'l-Vefâ-i Kürdî**'dir.¹ **Çelebi, Hz. Mevlâna**'nın da *Mesnevî*'nin dibâcesinde ifade ettiği gibi, aslen Urumiyelidir, "Emseytü kürdiyyen ve asbahtü arabiyyen" sözü ile meşhûr olan zâtın neslindedir.

Bahsi geçen sözün nisbeti ile ilgili farklı rivâyetler söz konusudur. Kaynakların önemli bir kısmı bu sözü **Şeyh Tâcüddîn Ebu'l-Vefâ**'ya (v. 500/1107) nisbet eder. Bunun yanı sıra **Ebû Abdullah-ı Bâbûnî**'ye (hicrî 4. Yüzyıl), **Hüseyin b. Ali b. Yezdanyar el-Urmevî**'ye (v. 333 h) ve **Baba Tâhir-i Üryân**'a (hicrî 5. Yüzyıl) nisbet eden kaynaklar da mevcuttur.

¹ Bkz. Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye/Mevlevilerin Târîhi*, (hız: Cem Zorlu), İnsan Yayınları, İstanbul: 2011, s. 100, 107, 125, 129, 145, 159, 160, 200; Hicrî 622 senesinde doğan Çelebi Hüsâmeddin'in babası Muhammed 577 târihinde doğmuş 639 tarihinde de vefat etmiştir. Çelebi'nin dedesi Hasan Efendi'nin doğum tarihi 520 iken vefat tarihi hakkında herhangi bir malûmata ulaşamadık. Hasan Efendi'nin babası Ahî Türk'ün doğum tarihi 470'tir. Vefat tarihi hakkında her hangi bir bilgiye sahip değiliz. Ahi Türk'ün babası meşhur Tâcü'l-Ârifin Şeyh Muhammed Ebu'l-Vefâ-i Kürdî de yaklaşık olarak 400'lü yılların ilk 20'sinde doğmuş 500 tarihinde de vefat etmiştir. Ayrıca bkz. Eflakî, Şemseddin Ahmed, *Menâkıbu'l-Ârifin*, (hız: Tahsin Yazıcı), TTK Basımevi, Ankara: 1980, c. 2, s. 737.

Abdurrahmân-ı Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*'ünde sözün, hicrî dördüncü asırda yaşamış olan² **Ebû Abdullah-Bâbûnî** isimli bir Kürd şeyhine ait olduğu rivâyetini zikreder. **Câmî**, ilgili menkıbeyi şöyle anlatır: "**Bâbûnî** bir gün Şiraz medreselerine gider, talebelerin müzakere ve mübahasede olduğunu görür. Onlara bazı sorular sorar, talebeler ise gülerler. **Ebû Abdullah**: 'Sizin ilminizden bir şeyler öğrenmek istiyorum' der. Talebeler: 'Eğer alim olmak istiyorsan bir ip al, ayaklarını sıkı bağla, evin tavanına as ve -küzbüre usfüre-ifadelerini tekrarla, söyleyebildiğin ölçüde alim olursun. Allah sana ilimlerin kapısını açar' şeklinde cevap verir. **Bâbûnî** de istihzâ ettiklerini anlamaz ve gidip söylediklerini yapmaya koyulur. Hüsn-i niyet ve sıdk-ı yakîn ile telkîn ettiklerini gece boyunca tekrâr etmeye başlar. Seher vaktinde Hak Teâlâ, gönlünde ledünnî ilmin kapılarını açar ve göğsü envâr-ı kudsiyye ile inşirâh peyda eder. Böylece velâyet mertebesine sahip olur ve her müşkil meseleyi cevaplayacak hale gelir. Bu şekilde tüm muannid ve muârizlara galebe çalar."³

² Bkz. Baba Merdûh-i Rûhânî, *Târih-i Meşâhir-i Kürd*, Sürûş, Tahran: 1382, c. 1, s. 18.

³ Câmî, Abdurrahman b. Ahmed; *Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds* (neşr. William Nassau Lees), W. N. Lees Prees Calcutta: 1858, s. 361-362. "Bâbûnî" nisbesi bazı kaynaklarda "Bâbûyî" şeklinde de geçebilmektedir. Abdurreşîd el-Bâkûyî, *Telhîsu'l-Âsâr fi Acâibi'l-Aktâr* isimli eserinde bu sözün Ebûbekir Hüseyin b. Alî b. Yezdânyâr el-Urmevî'ye ait olduğunu ifade eder. Son dönem biyografi yazarlarından Baba Merdûh-i Rûhânî bu sözün bâzı kaynaklarda Baba Tâhir-i Uryân'a nisbet edildiğini söyler ve konu ile ilgili menkıbeyi şöyle aktarır: "Baba Tâhir, işin başında ümmî bir zat iken talebelerin heyecanla mütalaa ve mübahasede olduklarını görür. Onlardan okuma ve yazmaya nasıl âşına olabileceğini sorar. Talebeler onun bu saflık ve sadeliğini görünce şöyle cevap verirler: 'Şayet bu kış mevsiminde buz tutmuş bir havuzda yıkanırsan okuma ve yazmayı öğrenirsin'. Baba da sâfilîği ve sadeliğinden buna inanır ve gecenin bir vaktinde havuzun buzlarını kırar ve suya dalar. Sudan çıkınca kendisinin alim olduğunu fark eder ve sevinçle: 'Emseytu kürdiyyen ve asbehtü arabıyyen'" ifadesini kullanır. Rûhânî'nin beyanına göre bazı kaynaklar bu sözü Bâbâ Efzal-i Kâşânî'ye (v. 1213) nisbet eder. (Bkz. Bâbâ Merdûh, *Târih-i Meşâhir-i Kurd*, c. 1, s. 25-26); İ. H. Bursevî, tefsîrinde sözün kime ait olduğunu belirtmeden Yûsuf

Başvurduğumuz kaynakları bir arada değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda sözün **Şeyh Ebu'l-Vefâ'**ya âit olduğu görüşü daha ağır basmaktadır. Ayrıca sözü nakleden eserlerin kısım-ı ekserisi **Ebû'l-Vefâ'**ya nisbet etmektedir.⁴

Ailesi Urumîye'den Konya'ya gelir ve oraya yerleşir. **Çelebi Hüsâmeddin** de 1225/622 senesinde Konya'da doğar. Çok iyi bir medrese tahsili alır ve bir ara müderrislik de yapar. **Hazret'**in babası Konya ve çevresinin ahîlerinin serdârı olduğu için "İbn Ahi Türk"

sûresinin16. âyetini tefsîr ederken Hz. Peygamber'in ümmîliğine ve Cebrâil (a.s)'in 'oku' fermânına işaret ederek menkıbeyî şöyle anlatır: "Bazı münkirler, küçük düşürmek amacı ve güzel bir şekilde vaaz vermeye güç yetiremeyeceği düşüncesi ile taassub u inâd cihetinden Arapça bilmeyen ümmî bir Kürd şeyhinden vaaz talebinde bulunurlar. Şeyh Efendi, bu kederle uyur ve rüyasında Hz. Peygamber (s.a.v) bu konuda kendisine izin verir. Sabah olduğunda vaaz meclisine oturur ve her te'vîl ve tefsîri takrir buyurup 'Emseytu kurdiyyen ve asbahtu arabıyyen' der." (Bkz. Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, İstanbul, c. 4, s. 23-24); *Mesnevî* şârihlerinden Çengî Yûsuf Dede (v. 1670), Tahirü'l-Mevlevî (v. 1951) ve A. A. Konuk (v. 1938), Bursevî'nin naklettiği şekilde menkıbeyi aktarır ve sözü Ebû'l-Vefâ'ya nisbet ederler. (Bkz. Çengî, Yûsuf b. Ahmed, *Menhecü'l-Kavî li-Tullâbi'l-Mesnevî*, Vehbiyye Matbaası, Mısır: 1289, c. 1, s. 10; Mevlevî, Tahir, *Şerh-i Mesnevî*, Şâmil Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, c. 1, s. 47; Konuk, Ahmed Avnî, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, [hzr: M. Tahralı, S. Eraydın], Kitabevi Y. İstanbul: 2004, c. 1, s. 67); A. Muhammed Sâlim (v. 1977) "el-Hakîm" ism-i ilâhîsinin sırlarını izah ederken Bakara sûresinin 269. âyeti ile istişhâd ederek menkıbeyi Ebû'l-Vefâ'ya nisbet eder, menkıbeyi şöyle aktarır: "Şeyhten, ümmî ve acemî olmasına rağmen, insanlara ders vermesi istenir. İnsanlar ona yarına kadar mühlet verirler. Şeyh kalbi ile Hz. Peygamber'e teveccüh edip: 'Ey kalblerin tabîbi ve nebîlerin iftihar! Ümmî olmama rağmen benden ders talebinde bulunuyorlar' der. Şeyh Efendi bunun üzerine birisinin: 'Allah, Alîm ve Hakîm isimleri ile sana tecellî edecektir' dediğini işitir. Ertesi gün minbere çıkar ve 'emseytu kurdiyyen ve asbahtu arabıyyen' diyecek kadar kendisine kapılar açılır. (Bkz. Abdulsûd Muhammed Sâlim, *Fî Melekûti'l-lâh maa Esmâi'l-lâh*, Şirketü'ş-Şemerli, 17. Baskı, Kahire: 2003, s. 82.)

⁴ Bkz. Çengî, Yûsuf b. Ahmed, *Menhecü'l-Kavî li-Tullâbi'l-Mesnevî*, c. 1, s. 10; Mevlevî, Tahir, *Şerh-i Mesnevî*, c. 1, s. 47; Konuk, Ahmed Avnî, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. 1, s. 67; Abdulsûd Muhammed Sâlim, *Fî Melekûti'l-lâh maa Esmâi'l-lâh*, s. 82.

lakabıyla da bilinir.⁵ **Çelebi**'nin babası vefat edince yerine onu reis yapmak isterler. Fakat o, bunu kabul etmez ve **Hz. Mevlâna**'nın dergâhına intisabı tercih eder. Ailesi Konya'nın zengin ailelerinden birisi olmasına rağmen ticareti terk edip sahip olduğu zenginlikleri **Mevlâna**'ya bağışlar. Konya-Merem bağlarındaki konağını **Hz. Mevlâna** ve müridlerinin hizmetine sunar. "În ekremte'l-kerîme fekad melektehü" sırrıyla **Hz. Mevlâna** da tabiatıyla ona büyük ehemmiyet verir. **Mevlâna**, kendisine geleni, olduğu gibi **Çelebi Hüsâmeddin**'e gönderir. **Mevlâna**'nın *Mesnevî*'si ve *Mektûbât*'ı **Çelebi Hüsâmeddin** sitayiş ve medihleri ile doludur. Bütün bu sitayişler onun **Mevlâna** için ne kadar önemli bir isim olduğunun açık bir göstergesidir.⁶

Mevlâna, dönemin önemli isimlerine gönderdiği pek çok mektubunda **Çelebi**'nin de selamlarının olduğunu zikreder ve onun için şöyle der: "Şeyhler padişahı **Hüsâmeddin**'in sözü, benim sözümdür. O ne yaparsa benim hareketimdir, aramızda ayrılık yok; onun görüşü, benim görüşümdür; kim onunla oturursa benime oturmuş olur; onu hor tutan, onu üstün sayan, ona ihsanda bulunan, beni hor tutar, beni üstün sayar, bana ihsanda bulunur; gerçekte o işi, o kötülüğü bana yapmıştır".⁷ Oğlu **Muzafferüddin Emir Âlim**'e gönderdiği bir mektupta **Çelebi Hüsâmeddin** ile **Âlim** arasındaki tartışmadan dolayı gönlünün kırıldığını ifade eder. **Mevlâna** bu mektubunda **Çelebi**'nin büyüklüğünden ve kendisi ile **Emir Âlim**

⁵ Mevlâna, *Mesnevî*'nin dîbâcesinde Çelebi'nin atalarını ve neslini "ni'me's-selef ve ni'me'l-halef/ne güzel öncüleri ve ne güzel ardılları var" şeklinde över, bundan da anlıyoruz ki bu aile tanınan ünlü bir ailedir.

⁶ Bu sitayişler, bâzen mübâlağalı ifadeler gibi görünse de konu detaylı bir şekilde incelendiğinde bu medihlerin tabii olduğu anlaşılacaktır.

⁷ Mevlâna, Celâleddin-i Rûmî, *Mektuplar*, (trc: Abdulbaki Gölpinarlı), İnkılâp Yayınları, İstanbul: 1999, s. 60, 120, 168, 201, 203.

üzerindeki hakkından bahsedip onunla tartışmamasını, mutlaka gönlünü almasını ister, aksi takdirde incineceğini bildirir.⁸

Mevlâna, malları müsâdere edilen **Çelebi**'nin oğlu **Sadreddin** ve maddî durumu pek de iyi olmayan damadı **Nizâmüddin** için devlet yöneticilerine mektup gönderir ve onların kendisi gibi sayılmalarını talep eder. **Mevlâna**, bir mektubunda da **Nizâmüddin**'e yapılan bir haksızlık üzere **Çelebi Hüsâmeddin**'in bu diyarı terk etmek istediğini ve kendisinin yalvarmalarla buna engel olduğunu belirtir.⁹

Eflakî'ye göre **Çelebi**'nin olmadığı mecliste **Hz. Mevlâna**'nın neşelenmesine imkân yoktu âdetâ. **Mevlâna** pek çok eserinde **Çelebi**'yi defalarca, zamanın Cüneydi, vaktin Bâyezidi, şeyhlerin padişahı, kalblerin ve sırların emîni, îsâ-nefes sahibi, arş sırlarının mahzeni olarak tavsif eder.¹⁰ Bir devlet yöneticisine gönderdiği mektupta **Hüsâmeddin**'in **Seyyid Burhâneddin-i Muhakkık-i Tirmizî**'nin ruhanîyetinden istifade ettiğini belirtir.¹¹

Menâkıbü'l-Ârifin'de geçen bir rivâyete göre **Muinüddin-i Pervâne**, büyük bir toplantı düzenleyip sadaret erkânı ve ekâbiri davet eder. Toplantıya katılan **Mevlâna** o gün mânâ âlemlerinden bahsetmeye girişmez ve hiç konuşmaz. Toplantıda bulunanlar: Her halde **Çelebi Hüsâmeddin** dâvet edilmemiştir, der. **Pervâne**, firasetinden hali anlayıp **Çelebi Hüsâmeddin**'in dâvet edilmesi gerektiğini fark eder ve **Mevlâna**'dan izin alıp **Çelebi**'yi bağından dâvet etmek ister. **Mevlâna**: "uygun olur" der. **Çelebi Hüsâmeddin** bazı dostlarıyla birlikte gelince **Pervâne** hemen koşup **Çelebi**'nin elini

⁸ Mevlâna, *a.g.e.*, s. 176.

⁹ Mevlâna, *a.g.e.*, s. 121, 140, 142, 182, 212.

¹⁰ Bkz. Mevlâna, *a.g.e.*, s. 27, 43, 46, 47, 51, 60, 117, 120, 121, 123, 128, 138, 140, 152, 182, 188, 203.

¹¹ Mevlâna, *a.g.e.*, s. 47.

öper ve başına koyar. **Mevlâna** hemen ayağa kalkıp: “Merhaba Canım! İmanım! Cüneydim! Nûrum! Mahdumum! Hakk’ın mahbûbu! Enbiyânın mâşuku!” der. **Çelebi Hüsâmeddin** hemen baş koyar ve dostlar da nârâlar atar. Tam o esnada **Pervâne**’nin kalbinden: “**Mevlâna**’nın **Çelebi** hakkındaki söyledikleri acaba **Çelebi**’de var mı, yoksa tekellûf mü ediyor?” diye bir düşünce geçer. **Çelebi**, **Pervâne**’nin elini muhkem bir şekilde tutar ve: “**Muinüddin**! Her ne kadar **Hz. Mevlâna**’nın ‘şöyledir’ ve yüz kere ‘böyledir’ buyurduğu gibi değilse de o, yok olan haletleri hemen var etme ve bağışlama kudretine sahiptir” der.¹²

Sipehsalar’a göre **Mevlâna** hiçbir halifesine, **Çelebi**’ye gösterdiği sevgiyi ve iltifatı göstermemiştir. **Hüdâvendigâr** ona o kadar uyardı ki, gören onu **Hüsâmeddin**’in müridi sanırdı.¹³

Mevlâna, günün birinde omzunda bir zenbil olduğu halde, **Çelebi**’nin evine aşkla giden bir hizmetkârı görür ve “keşke senin yerinde ben olsaydım da özel bir hizmetçi inayeti bulsaydım” der. Derhal feracesini çıkartır, üstünü örter ve özür diler. Böylelikle evliyaya yapılan yardımlarım kıymetine işaret buyurur.¹⁴

Çelebi Hüsâmeddin’in **Mevlâna**’ya bağlılığı kadar **Mevlâna** da ona bağlıdır. **Mevlâna** bir mektubunda bunu açıkça dile getirir.¹⁵

Eflakî, **Çelebi Hüsâmeddin** de **Şems-i Tebrîzî** gibi Şâfiî mezhebinden olduğunu söyler. “**Hüsâmeddin Çelebi** bir gün ‘Hüdâvendigârımız Hanefiyü’l-mezheb biridir’ diye Hanefî mezhebine girmek istediğini söyler. **Mevlâna**: ‘hayır hayır, doğru olanı mezhebinde kalman ve onu muhafaza etmendin, aslanan bizim

¹² Eflakî, *Menâkıbu’l-Ârifîn*, c. 2, s. 769, 770.

¹³ Sipehsalar, Ferîdûn b. Ahmed, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, (çev: Tahsin Yazıcı), Pinhan Yayınları, İstanbul: 2011, s. 167.

¹⁴ Eflakî, *a.g.e.*, s. 781-782.

¹⁵ Mevlâna, *Mektuplar*, s. 123.

tarîkatımız üzere yürümen ve insânları aşk caddesine irşad etmendir.' şeklinde karşılık verir.¹⁶ **Çelebi Hüsâmeddin Efendi** de **Hz. Mevlâna**'nın bu emrine olduğu gibi riayet eder. **Mevlâna**'nın vefatından sonra haset ehli olan bazı zahirî din uleması rebab'ın haram olduğunu, semâ etmenin de caiz olmadığını iddia ederek kadı'l-kudât **Sirâceddin Efendi**'ye şikayete giderler. **Kadı Efendi, Hz. Çelebi**'ye danışır ve onun bu konudaki görüşünü ister. **Çelebi Hazretleri**: "Gözünüz, asâ-yı mûsâ'yı odun olarak mı görüyor, yoksa ejderhâ olarak mı?" diye sorar. Soruya cevap vermezler. **Çelebi Efendi** bunun üzerine sözlerine şöyle devam eder: "Şayet bizim rebabımız bir odun parçasından ibaret ise ehemmiyetsiz ve terk edilmesi gereken bir şeydir, fakat mutahhar Mustafa'nın (s.a.v) mazharı ve asrının Musa'sı olan **Hz. Mevlâna**'mız Hakk'ın emri ile bu çup-pâre'yi kullanmıştır". Bu şekilde **Mevlâna**'nın rebab dinleyip semâ etmesini savunur".¹⁷

Eflakî'nin müderris **Şemseddin-i Malatî**'den rivâyet ettiği üzere **Çelebi**'nin **Hüdâvendigâr** nezdindeki kıymetini ifade etmesi cihetinden şu vâkıa oldukça mühimdir: "Bir gün **Hz. Mevlâna** ile birlikte zaman'ın Cüneyd'i vaktin Mâruf'u **Çelebi Hüsâmeddin**'in bağında idik. **Hz. Mevlâna**, mübarek ayaklarını su arkına koymuş ve mârifet buyuruyordu. Kelâmı esnasında Sultânu'l-Fukarâ **Mevlâna Şemseddin-i Tebrîzî**'nin vasıflarından bahsediyordu. Sonsuz derecede onu övmeye başladı. Dostların öncülerinden müderris **Bedrüddin Veled** bir âh çekip: 'Hayf! çok yazık!' dedi. Bunun üzerine **Hz. Mevlâna**: 'Niye hayf ve yazık? Bu hayıf neye? Mûcib-i hayf olan şey de nedir? Hayfın işimizde ne işi var?' diye sordu. **Bedrüddin** utandı ve başını öne eğerek şöyle dedi: '**Hz. Mevlâna Şems-i Tebrîzî**'ye ulaşamadım, onun huzûr-ı pur-nûr'undan istifade edemedim. İşte bütün hayıflanmalarım ve âhlarım bunun içindir'. O

¹⁶ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 759.

¹⁷ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 761.

anda **Hz. Mevlâna** bir müddet büyük bir sessizliğe büründü ve hiçbir şey söylemedi. Ondan sonra: ‘Şayet **Mevlâna Şemsüddin-i Tebrîzî**’nin (Allah onun zikrini yüceltsin) hizmetine ulaşmadıysan - pederimin mukaddes ruhu adına- saçının her telinde yüz binlerce **Şems-i Tebrîzî** asılı olan ve onun sırrının sırrını idrâk etmekte **Şems**’in dahi hayran kaldığı birine ulaştın.”¹⁸

Çelebi Hüsâmeddin, Mevlâna’nın vefatından on sene sonra vefat eder. **Eflakî**, bu konu ile ilgili şöyle bir menkıbe anlatır: Bir gün **Çelebi Hüsâmeddin**, dostlarıyla Meram’daki Hümmam bağına gitmişlerdi. Büyük bir cemaat toplanmıştı. Ansızın bir dervîş geldi ve “kubbe-i hadrâ’nın alemi, türbe-i mutahhara’ya düştü ve büyük bir çatlak oluştu” şeklinde nâhoş bir haber verdi. **Hz. Çelebi** bunun üzerine bir âh çekti ve kendinden geçti. Ellerini mübârek dizlerine vurdu ve ağlamaya başladı. Dostlar da gözlerinden yağmur tûfânı gibi gözyaşı döküp feryâd u figân ettiler. ‘Bir süre sonra hazretin rihlet tarihine bakın’ dedi. Mütalaa ettiler, gördüler ki noksansız tam on sene tamamlanmıştı. On birinci yıla geçilmişti. Aniden **Çelebi**’nin mübarek yüzünde bir değişiklik belirdi ve bedeninde bir titreme başladı. “Beni eve götürün; zîra bizim ömür peymanemiz dolmaya başladı. Göç zamanımız yaklaştı, artık bundan kurtulma imkânı yoktur. Dost, vuslatın elde edildiği müjdesini verdiğinde, değil ayaklarımızla gitmek, başımızın üzerinde sürünerek koşa koşa gitmemiz lazım” dedi ve şu beyitleri buyurdu:

¹⁸ Eflakî, *a.g.e.*, c. 1, s. 101-102. Mevlâna’nın bu hikâyede geçen “saçının her telinde yüz binlerce Şems-i Tebrîzî asılı olan” ifadesi ile kendisini kastetmesi de muhtemeldir. Kanaatimizce, metnin hemen girişinde “zamanın Cüneyd’i, vaktin Mârûf’u” şeklinde övülmesinden dolayı bu övgüyü Çelebi’ye hamletmek daha doğru olur. Hz. Mevlâna, eserlerinde kendisinden ziyade halifeleri ve hemdemlerini övmüştür. Zaten *Mesnevî-i Mânevî*, Çelebi Hüsameddin övgüleri ile doludur. Mevlâna, *Şems*’in gaybûbetinden sonra ona olan özlemine büyük ölçüde Çelebi ile gidermiştir.

صورت تن گو برو من کیستم؟ نقش کم نیاید چون من باقیستم

چون تمتوا موت گفت ای صادقین صادقم جان را بر افشام برین

Ten sûretine de ki, gitsin, ben kimim? Nakış eksik olmaz, zîra ben bâkîyim.

Madem Hakk: "Sadıksanız ölümü temenni ediniz" dedi. Sadıkım, canımı feda ederim.

Bunun üzerine **Çelebi Hazretlerini** bir bineğe bindirip eve getirdiler. Birkaç gün yatakta yattıktan sonra tam bir sevinçle Allah'ın rahmet ve inâyetine kavuştu. Bu durum, hicretin 683 senesi mübârek Şâbân ayının 22. günü olan çarşamba günü gerçekleşti. Derler ki, düşen alemler yeşil kubbenin tepesine yeniden taktıkları gün ve takma işi tam bittiğinde **Çelebi Hazretleri**, o anda yüzünü Cenâb-ı İzzet'e döndü ve: "innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn" buyurdu.¹⁹

Mevlevilik ile ilgili yapılan çalışmaların kısm-ı ekserisine göre **Çelebi Hüsâmeddin** hicrî 683/1284 tarihinde vefat eder ve **Mevlâna'nın** yanına gömülür.²⁰ **Sipehsalar** ise 684 yılı ayları içerisinde vefat ettiğini söyler.²¹ **Eflakî, Çelebi Hüsâmeddin'in** vefat târihini "22 Şâbân 683 Çarşamba" şeklinde verir.²²

¹⁹ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 778, 779.

²⁰ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 779.

²¹ Bkz. Sipehsalar, *a.g.e.*, s. 171.

²² Bkz. Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 779; Eflakî'nin bu kaydına göre, şayet eseri yayınlayan tarafından nüsha doğru okunduysa, ortada bir yanlışlık söz konusudur. Zîra 22 Şâbân 683 tarihi Cuma gününe denk gelmektedir. *Mevlâna ve Mevlevîlik* isimli eserin yazarı Mehmet Önder, Çelebi Hüsâmeddin'in vefat tarihini, sandukasının baş tarafında Sultan Veled tarafından yazdırılan mermer kitâbeden yola çıkarak 18 Şâbân 683 Çarşamba (30 Ekim 1284) şeklinde okur. (Bkz. Önder, Mehmet, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul: 1998, s. 168). Tevfik Sübhânî de bu tarihi tercih etmektedir. Oysaki bu tarih Çarşamba gününe değil; Pazartesi gününe denk gelir. Abdülbaki Gölpınarlı da bu yedi beyitlik kitâbeden istifade ile vefat tarihini 12 Şâbân 683 şeklinde kaydeder ki bu tarih de 24 Ekim 1284 Salı

Çelebi'nin namazını **Sultan Veled** kaldırır.²³ **Mevlâna'nın** bazı devlet yöneticilerine gönderdiği mektuplardan yola çıkarak onun, ilim tahsilinde bulunan **Sadreddin Muhammed** isminde bir oğlunun ve **Nizâmeddin** isminde bir damadının olduğunu öğrenebiliyoruz.²⁴ Neslinin, 740'lı yıllarda vefat eden ve huzura defnedilen **Hüsâmeddin Hasan b. Sadreddin** (dedesinin ismini alan) ile devam ettiği de kayıtlarda mevcuttur. **Çelebi Hüsâmeddin** de **Mevlâna'nın** bulunduğu türbeye gömülür ve sonradan mezarı düzenlenir.²⁵

b. Çelebi Hüsâmeddin'in *Mesnevî'nin* Yazılmasındaki Yeri

Çelebi Hüsâmeddin'in talebesi **Sirâcüddin-i Mesnevihan'dan** nakledilen rivâyete göre **Hakîm Senâî'nin**(525/1131) *Îlâhînâme'si*, **Attâr'ın**(627 /1230) *Mantiku't-Tayr'ı* ve *Mûsîbet-nâme'sinin* dostlar tarafından aşkla okunduğunu gören **Çelebi Hazretleri, Hz.**

gününe denk düşer. En yakın Çarşamba ise 13 Şâbân 683 tarihine denk gelir. Binaenaleyh rakamlar yanlış okunmuş olabilir. Önder, kitâbede yer alan Arapça metnin Türkçe çevirisini şu şekilde zikreder: "Burası şeyhler şeyhinin, âriflerin uydukları zâtın, hidâyet ve yakîn imamının, arş hazînelerinin anahtarı, yeryüzü definelerinin emini, zamanın Cüneyd'i, devrin Bâyezid'i olan; faziletler sahibi, Tanrı ışığı Hasan oğlu Ahî Türk diye tanınan Muhammed'in oğlu Hüsâmeddin Hasan'ın türbesidir. Tanrı ondan ve onlardan râzı olsun. Aslı Urmiyelidir ve '(???) Arap olarak kalktım' diyen şeyhe mensuptur. Tanrı ruhunu azîz eylesin, 683 yılı Şâbân ayının on sekizinci Çarşamba günü göçtü" (Bkz. Önder, *a.g.e.*, s. 168); Eflakî'nin kaydı ve kitâbe, hazretin vefat gününü Çarşamba diye kaydettiğinden dolayı kuvvetle muhtemeldir ki, Arapçada 12 ve 18 sayıları ile 13 sayılarının kitâbetlerinin benzerliklerine binâen 13 sayısı yanlışlıkla 18 olarak okunmuştur. Kanaatimizce Çelebi Hüsâmeddin'in vefat tarihi 13 Şâbân 683 Çarşamba günü olup 61 yaşında vefat etmiştir. Sahih Ahmed Dede de Çelebi'nin vefat târihini 22 Şâbân 693 Çarşamba günü diye kaydetmiştir. Filhakika, bu tarihin de Çarşamba gününe değil de Cuma gününe denk geldiğini görüyoruz. (Bkz. Sahih Ahmed Dede, *Mecmeü't-Tevârihi'l-Mevlevîyye*, s. 200); Mevlâna ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapan Franklin Lewis de vefat târihi olarak 30 Ekim 1284 tarihini tercih etmiştir. (Bkz. *Mevlâna Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, s. 477, 279).

²³ Bkz. Önder, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 168.

²⁴ Bkz. Mevlâna, *Mektuplar*, s. 4, 123, 127, 212.

²⁵ Bkz. Mevlâna, *a.g.e.* s. 232.

Mevlâna'dan yeni bir eserin yazılmasını talep eder. **Çelebi**, ayrıca **Hz. Mevlâna**'nın gazellerinin büyük bir rakama ulaştığını ve bunların berr ve bahrin iki tarafını tuttuğunu göz önünde bulundurarak **Hazret**'ten, âşıkların ve derdmendlerin arasında bir yâdigâr olarak kalsın diye, **Hakîm**'in *İlâhinâme*'si tarzında *Mantuku't-Tayr* vezninde bir eser yazmasını ister.

Hz. Mevlâna, sarığın arasından *Mesnevî*'nin zübdesi sayılan ilk onsekiz beytin yazılı olduğu bir kağıdı çıkarır ve ona verir. **Mevlâna**, kendisine de mânâ aleminde böyle bir kitabın yazılmasının ilham edildiğini, şayet yazmaya razı ise bu işe başlayacağını **Çelebi**'ye bildirir. O da bu duruma râzı olur ve cân u dilden hizmete koyulur. **Hz. Hüdâvendigâr, Çelebi Hüsâmeddin**'in câzibesi ile semâ ederken hamamda, kıyamda, kuudda, sükûnette, harekette söylemeye devam eder. Bazen de gecenin başlamasından tutun tâ matla-i fecr'e kadar sürekli imla ederdi. **Hz. Çelebi Hüsâmeddin** de tamamını süratle yazar ve yazdıklarını güzel ve yüksek sesle **Hz. Mevlâna**'ya okurdu. Birinci cilt bitince **Çelebi Hüsâmeddin** beytleri tekrar tekrar okuyup kelimeleri tashih ve kaydetmekle uğraşır.²⁶

Sahih Ahmed Dede'ye göre *Mesnevî* yazılmaya başlandığında **Hz. Mevlâna** 55 yaşında, **Çelebi Hüsâmeddin** de 37 yaşında; hicrî 667/1269 yılında *Mesnevî* bittiğinde ise **Hz. Mevlâna** 63, **Çelebi Hüsâmeddin** ise 45 yaşındaydı.²⁷

Mesnevî'nin yazılmaya başlanması safhasına bakıldığında, âdeta **Hz. Mevlâna, Çelebi Hüsâmeddin**'i, **Çelebi Hüsâmeddin** de **Hz. Mevlâna**'yı beklemektedir. Bu duruma örnek olarak *Mesnevî*'de şöyle bir beyit geçer:

زان که قدر مستمع آمد نبا بر قد خواجه برد درزی قبا

²⁶ Bkz. Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 739-742; Câmî, *Nefehât*, s. 540; Sipehsalar, *a.g.e.*, s. 164.

²⁷ Bkz. Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 181-187.

“Çünkü söz, dinleyenin değerindedir; terzi elbiseyi adamın boyuna göre biçer.”²⁸ Beyitte geçen “söz, dinleyenin değerindedir” ifadesinde, Hz. Peygamber’in bir hadîs-i şerifine işaret vardır. **Mevlâna**, *Fîh-i mâ-fih*’inde de bu hadîsi:

إِنَّ اللَّهَ يُلَقِّنُ الْحِكْمَةَ عَلَى لِسَانِ الْوَاعِظِينَ بِقَدْرِ هِمِّ الْمَسْتَمِعِينَ

“Allah, hikmeti, vâizlerin lisânına dinleyicilerin himmetleri miktarınca telkîn eder.” şeklinde zikreder.²⁹ **Hz. Mevlâna, Çelebi Hüsâmeddin**’in sem’ himmetinin yüceliğini görmüş ve ona *Mesnevî*’yi ifade etmeye başlamıştır. **Mevlâna**, *Mesnevî*’nin yazılması konusunda **Çelebi Hüsâmeddin**’in ehemmiyetini *Mesnevî*’nin her cildinde açıkça ifade eder. Bu ifadeler o kadar çarpıcı ki, okuyucu: “Bu zât, en azından **Şems-i Tebrîzî** kadar niye pek tanınmadı?” şeklinde bir soru sorma ihtiyacı duyar. **Hazret**’in ifadelerinden de açıkça anlaşıldığı üzere, şâyet **Çelebi Hüsâmeddin** olmasaydı insânlık, bu *Mesnevî-i Şerîf*’den mahrûm kalacaktı. O *Mesnevî* ki, sûfî şair onu şöyle över:

مثنوی مولوی معنوی هست قرآن در زبانی محلولی

Mesnevî-i Mevlevî-i Mânevî, Pehlevî dilinde yazılmış bir Kur’ân’dır.

من چه گویم وصف آن عالی جناب نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

²⁸ Mevlâna, Celâleddin Muhammed-i Belhî, *Mesnevî-i Mânevî*, (Reynold Nicholson nüshasına göre tashih eden: Nizâmeddin Nûrî), İntişârât-ı Kitâb-ı Âbân, Tahran: 1384, s. 773, (6/1241 byt.)

²⁹ Bkz. Mevlâna, *Fîh-i mâ-fih*, (hzr: Bediüzzamân Firûzânfer), Müessese-i İntişârât-ı Kebîr, 13. Baskı, Tahran: 1389, s. 108; Firûzânfer, *Ehâdis ve Kasas-i Mesnevî* isimli eserinde bu hadîs’in el-Menhecü’l-Kavî li-Tullâbi’l-Mesnevî, (6/179) isimli *Mesnevî* şerhinde geçtiğini belirtir, fakat kaynak vermez. (Bkz. Firûzânfer, Bediüzzamân, *Ehâdis ve Kasas-i Mesnevî*, (trcm: Hüseyin Dâvûdî), Müessese-i İntişârât-ı Kebîr, 2. Baskı, Tahran: 1381, s. 546-547).

“O âlî-cenâb'ın hakkında ne diyeyim ki? Evet, peygamber değil, fakat kitabı vardır.” gibi tâzim ifadeleri kullanır.³⁰

Kur'ân-ı Fârisî olarak da anılan *Mesnevî*'nin dördüncü defterinde **Hz. Mevlâna, Hüsâmeddin Çelebi**'nin *Mesnevî-i Şerîf*'in yazılmasındaki yerini şöyle resmeder:

Hekimler, bu musiki nağmelerini göklerin dönüşünden aldık demişlerdir.

Halkın; tanburla çaldığı, ağızla söylediği bu şarkılar, nağmeler, hep göğün dönüşünden alınmadır.

Müminler derler ki, cennetin tesirleriyle bütün kötü ve çirkin sesler de latîf olur.

Biz hepimiz Âdem'in cüz'leriydik. Cennette o nağmeleri dinlerdik.

...

İşte bu yüzden güzel sesi dinlemek âşıklara gıdadır. Çünkü güzel ses dinlemede, kalp huzuru ve Allah ile birleşme hayali vardır.

Adamın kalbindeki hayaller kuvvetlenir, hatta hayaller, o güzel sestem, o güzel nağmeden sûretlere bürünür.

Tıpkı suya ceviz atanın ateşinin, nağmeler ile keskinleştiği gibi aşk ateşi de güzel seslerle keskinlik bulur!

Su, pek derin yerdeydi. Susuzun biri, suyun üst tarafında bulunan ceviz ağacına binmiş, ağacı silkeliyordu.

Ağaçtan cevizler, suya düştükçe suyun sesini dinliyor, sudan meydana gelen habbeleri seyrediyordu.

Bir akıllı adam, bunu görüp dedi ki: Ey fetâ, bu cevizler seni susatır!

Suya bir hayli ceviz düşüyor, ama su derinde, senden çok uzakta!

³⁰ Bazı kaynaklarda bu söz, Mevlâna Abdurrahman-ı Câmî'ye nisbet edilir. Bahâî'ye nisbet eden kaynaklar da bulunmaktadır. Kâdiriyye pîrlerinden Şeyh Abdurrahman Hâlis Talabânî'nin *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytine yazdığı manzûm şerhin dibâcesinde de geçmektedir.

Sen, yukarıdan aşağıya zahmetlerle ininceye kadar su da onları daha uzağa götürecek!

Adam dedi ki: Benim bu ağaç silkelemeden maksadım, ceviz toplamak değil. Görünüşe bakma da maksadıma iyi dikkat et!

Benim maksadım suyun sesini işitmek ve suda hâsıl olan su habbeleri görmektir.

Âlemde susuzun, daima havuzun çevresinde dönüp dolaşmaktan başka ne işi var?

Hacının, Kâbe'nin çevresini tavaf etmesi gibi o da ırmağın, suyun çevresinde dolanır, suyun sesini dinler durur!

İşte ey Hak ziyâsı Hüsâmeddin, aynen (o susuzun maksadı gibi) benim de bu Mesnevî'den maksadım sensin.

Mesnevî, fer'leri bakımından da asılları bakımından da tamamı ile senindir. Onu sen kabul etmişindir.³¹

Padişahlar, iyiyi de kabul ederler, kötüyü de. Bir şeyi kabul ettiler mi, artık reddetmezler.

Madem ki bir fidan diktin, onu sula. Mademki açtın, düğümü de aç!

قصدم از الفاظ او راز تو است قصدم از انشایش آواز تو است
بیش من آوازت، آواز خداست عاشق از معشوق، حاشا کی جداست؟

Mesnevî'deki sözlerden maksadım, senin sırrın; onu şiir halinde söylemedeki muradım, senin sesindir.

Bence sesin, Allah sesidir. Âşık, hâşâ, sevgilisinden ayrılmaz.³²

Mevlâna, Çelebi'nin, *Mesnevî*'nin yazımındaki fedakârlığını, sabahlara kadar sabırla imlâsını birinci defterde şöyle dile getirir.

Sen bu hali, insanın ahvâline kıyâs etme, cevir ve ihsan menziline karar kılma!

³¹ İbârenin Farsçası:

ای ضیاء الحق حسام الدین توفی همچنان مقصود من زین مثنوی
مثنوی اندر فروغ و در اصول جمله آن توست و کردستی قبول

³² Mevlâna, *Mesnevî-i Mânevî*, s. 465-466, (4/733-759. byt.)

Cevir, ihsan, mihnet ve neşe, hâdistir. Hâdisle de ölürler; Hak onlara vâristir.

Sabah oldu, ey sabahın penahı Allah! (Ben özür beyân edemiyorum), bize hizmet eden Hüsâmeddin'den sen özür dile!

Akl-ı küll'ün ve canın özür dileyeni sensin; canların canı, mercanın parıltısı sensin.

Sabahın nuru parladı, biz de bu sabah çağında senin mansûr şarabını içmekteyiz.

Senin vergin bizi böyle mest ettikçe şarap ne oluyor ki, bize neşe versin!

Şarap, coşkunlukla bizim coşkunluğumuzun gedâsıdır; felek, dönüşte aklımızın fakiridir.

Şarap bizden sarhoş oldu, biz ondan değil. Beden bizden var oldu, biz ondan değil!³³

Birinci defterin bitmesinin hemen ardından **Çelebi Hüsâmeddin**'in hanımının vefatıyla *Mesnevî*'nin yazılması durur. **Mevlâna** bu durumu ikinci defterin hemen başında şöyle anlatır.

Hak ziyası Hüsâmeddin, âsumânın zirvesinde tekrar dizgin çevirince (yine *Mesnevî*'ye başlandı).

Hakikatler miracına gitmişti, o yüzden onun baharı olmadığı cihetle goncalar açılmamıştı.

Denizden tekrar kıyıya dönünce *Mesnevî* şiirinin çengi de düzeldi, çalınmaya başlandı.

بلبلې ز ینجا برفت و باز گشت بهر صید این معانی باز گشت

تا ابد بر خلق این در باز باد ساعد شه مسکن این باز باد

Bir bülbül buradan uçup gitti ve yine geri geldi.

Bu mânâları avlamak için doğanlaştı.

³³ Mevlâna, *a.g.e.*, s. 65-66, (1/1805-1812. byt.)

Bu doğanın konağı, padişahın bileği olsun; bu kapı, halka ebediyen açık kalsın.

Bu kapının afeti, hevâ ve şehvettir. Yoksa burada daima şerbetler içilir durur.³⁴

Mesnevî şarihlerinden Ahmed Avni Konuk Bey'e göre son beyitte geçen "Padişah"dan murad "Hak Teâlâ"dır. "Bilek"den murad Hz. Mevlâna'nın zât-ı şerîfleridir. "Kapı"dan murad ise Hz. Pîr efendimizin tarîkat-ı aliyyeleridir. "Doğan"dan maksad ise **Çelebi Hüsâmeddin** Hz.leridir. Hz. Mevlâna bu ifadeler ile tarîkat-ı aliyyelerinin ebede kadar açık olması ve inkıraza uğramaması için duada bulunmuşlardır.³⁵

Mesnevî'nin üçüncü defterinde de:

Ey Hak ziyâsı cömert Hüsâmeddin, feleklerle unsurlar, senin gibi bir padişah doğurmamıştır.

Sen, cana da nâdir gelirsün, gönle de. Senin kudûmuna karşı bir şey yapamadığından can da mahcuptur, gönül de!

Geçmiş kavimleri ne kadar methettim, fakat bütün bunlardan maksadım sensin.

Zaten dua, çıktığı evi bilir; sen kimin adını anarsan an, kimi översen öv!³⁶

Hz. Mevlâna yer yer **Çelebi'**yi övmekten çekinir. **Hz. Şems'in** âkıbetine duçâr olmasından endişe eder:

³⁴ Mevlâna, *a.g.e.*, s. 143, (2/3-10. byt.)

³⁵ Bkz. Konuk, Ahmed Avnî, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (Hzr. Osman Türer, Mustafa Tahralı, Safi Arpaguş), Gelenek Yayınları, İstanbul: 2005, c. 3, s. 18.

³⁶ Mevlâna, *Mesnevî*, s. 344, (3/2110-2114. byt.), İbârenin Farsçası:

ای ضیاء الحق حسام اللین راد	که فلک و ارکان چو تو شاهي بزاد
تو به نادر آمدي در جان و دل	ای دل و جان از قدوم تو خسل
چند کزدم مدح قوم ما مضی	قصد من ز آنجا تو بودی ز اقتضا
خان خود را شناسد خود دعا	تو به نام هر که خواهی کن ثنا

Ben o güzelim adı pek kısa bir tarzda övdüm; bunu kuş da biliyor,
balık da!

Sebebi de şu: Hasetçiler, kıskanıp haset ederek âh etmesinler,
hayâlini dişleriyle dişlemesinler!

Ama zaten hasetçi, onun hayalini nereden bulacak? Hiç fare
deliğinde dudu kuşu oturur mu?

O hasetçinin gördüğü hayal, onun hayali değildir ki! O, hilâl değil;
onun kendi kaşının kılı!³⁷

Mesnevî'nin altıncı defterinin başlarında devam eden tehlikeyi
şöyle ifade eder:

Kötü gözlülerin şatafatı, nazarı olmasaydı lütfunun yüzde birini
söylerdim.

Fakat nefesi zehirli kem gözlerden ben, can ve ruhu üzen ne
zahımlar yedim!

Onun için senin halini, ancak başkalarının hallerini anarak remiz
ve kinâyeyle söylerim.

Bu bahane de gönlüne âit bir hiledir ki, gönlün ayakları, o yüzden
toprağa kakılmış kalmıştır.

Yüzlerce gönül ve can, yaratıcı Allah'a âşık olmuştur da onlara ya
kem göz mâni olmuştur ya kötü kulak.³⁸

İkinci beyitteki “nefesi zehirli kem gözlerden ben, can ve ruhu
üzen ne zahımlar yedim” ifadesinden de açıkça anlaşılacağı üzere **Hz.**
Mevlâna, Çelebi Hüsâmeddin'i kem gözlülere **Şems-i Tebrîzî** gibi
yedirtmek istemez.

³⁷ Mevlâna, *a.g.e.*, s. 344, (3/2117-2121. byt.).

³⁸ Mevlâna, *a.g.e.*, s. 737, (6/189-191. byt.) İbârenin Farsçası:

کفتی از لطیف تو جزوی ز صد کر نودی طمطراق چشم بد
لیک از چشم بد زهر آب دم زخمیای روح فرسا خورده ام
جز به رمز ذکر حال دیگران شرح حالت بی نیارم در بیان

Mevlâna, dördüncü defterin hemen girişinde **Çelebi**'nin *Mesnevî* inşasındaki yerini, *Mesnevî*'nin hikâye ve masal kitabı değil; aslında nurlu bir eser olduğunu şu beyitlerle izah eder:

Ey Hak Ziyâsı Hüsâmeddin, sen öyle bir ersin ki Mesnevî, senin nurunla ayı bile geçti, aydan bile parlak bir hale geldi.

Ey lütfü, keremi ile umulan, yüce himmetin bu Mesnevî'yi nereye çekmekte, Allah bilir?

Bu Mesnevî'nin boynunu bağlamışsın, bildiğin yere doğru çekmekte.

Mesnevî koşup gitmekte çeken gizlidir. Fakat görececek gözü olmayan gâfilden gizli.

مثنوي را چون تو مبدأ بوده اي گر فزون گردد تواش افزوده اي

چون چنین خواهی، خدا خواهد چنین میدهد حق آرزوی متقین

Mademki Mesnevî'nin yazılmasına önce sen sebep olmuşsun, artar, uzarsa arttıran, uzatan yine sensin.

Mademki sen böyle istiyorsun, Allah da böyle istiyor. Allah, takvâ sahiplerinin dileğini ihsan eder.

Evvelce sen, varlığını Allah'a verdin. Karşılık olarak Allah da varlığını sana verdi.

مثنوي از تو هزاران شکر داشت در دعا و شکر کنها بر فراشت

Mesnevî, sana binlerce şükretmede. Ellerini kaldırıp dualar eylemede...

Allah, Mesnevî'nin diliyle, eliyle sana şükrettiğini gördü de ihsanlarda bulundu, lütuflar etti, keremini çoğalttı.³⁹

(...)

Güneş, aydan daha üstündür ya. Şu halde Ziyâ'yı da mertebe bakımından nûrdan üstün bill!

³⁹ Mevlâna, *a.g.e.*, s. 441, (4/1-9. byt.)

Hiç kimse gidilecek yolu ay ışığıyla görmedi de güneş doğunca yol meydana çıktı, göründü.

Güneş, alınacak, satılacak şeyleri güzelce gösterdi de bu yüzden pazarlar gündüzleri kuruldu.⁴⁰

(...)

(Hüsâmeddin), bu dördüncü deftere nurlar saç! Çünkü güneş de dördüncü kat gökten doğar, âlemi nûrlara gark eder.

Sen de bu dördüncü defterle âlemlere güneş gibi nûrlar saç da şehirlerle ülkelere parlarsın, her tarafı nûra gark etsin!

هر کس افسانه بخواند افسانه است و آنکه دیدش نقد خود مردانه است

Bu kitap, masal diyene masaldır. Fakat bu kitapta halini gören, bu kitapla kendini anlayan kişi de erdir!

Ey Hak Ziyâsı, sen onun halini gördün... Hak, sana, onun işlerine karşılık verdiği cevabı gösterdi!

Gayb âlemini gören gözün, gayb âlemi gibi üstattır. Bu görüş, bu ihsan, şu âlemden eksik olmasın!⁴¹

Kanaatimizce **Mevlâna**'nın, *Mesnevî*'nin yazılmasında, **Çelebi Hüsâmeddin**'in yeri ile ilgili olarak sarf ettiği en önemli ifadeler, dördüncü defterin sonunda geçen şu beyitlerdir:

هین ز ما صورت گری و جان ز تو نه غلط! هم این خود و هم آن ز تو

İşte bizden sûret yapmak, senden can vermek. Hayır, yanlış söyledim! Bu da senden, o da!

Ey apaçık âlemi aydınlatan güneş, gökyüzünde övülmüşsün sen. Yer de seni tanısn, yeryüzünde de ebediyen övül!

Övül ki, yere mensup olanlar da yüce gök ehliyle gönülleri bir, kibleleri bir, huyları bir olsunlar!

⁴⁰ Mevlâna, *a.g.e.*, s. 441, (4/20-22. byt.)

⁴¹ Mevlâna, *a.g.e.*, s. 442, (4/30-36. byt.)

Ayrılık kalksın, şirk ve ikilik kalmasın! Zaten mânevî varlıkta ancak birlik vardır.⁴²

İlk beyitten de açıkça anlaşılacağı üzere **Çelebi Hüsâmeddin**, sadece *Mesnevî*'nin kâtipliği, redif ve kâfiyesi ile ilgili olan biri değil; aynı zamanda **Mevlâna**'nın, *Mesnevî*'deki ilham kaynağı ve ilk dereceden muhâtabıdır.

Mevlâna, beşinci defterin hemen girişinde **Çelebi**'nin değerinin, sözlerle ifade edilmeyeceğini şöyle dillendirir:

Yıldızların nûru olan Şâh Hüsâmeddin, beşinci cildin başlamasını istiyor...

Ey Allah ışığı cömert Hüsâmeddin, beşerî bulantılardan durulanların üstatlarına üstatsın sen!

Halk perde ardında olmasaydı, halkın gözleri açık olsaydı ve havsalalar dar ve zayıf bulunmasaydı,

Seni övmeye mânevî bir tarzda girişir, bu sözlerden başka sözler söyleyecek bir dudak açardım.

...

Seni bu zindan âleminde yaşayanlara övmek lüzumsuzdur. Senin vasfını ancak ruhanilerin topluluğunda söyleyebilirim.

Âlem ehline seni anlatmak zararlıdır. Seni, aşk sırrı gibi gizlemekteyim.

Seni kaybettiklerinden, fırsatı kaçırdıklarından dolayı hasrete düşmeden ben, onlara seni öveyim de yol bulsunlar.

Sen Allah nûrusun. Canı, Allah'a kuvvetle çeker durursun. Halksa vehim ve şüphe karanlıklarındadır.⁴³

Altıncı defterin başında aslında eserinin adının, *Hüsâmî-nâme* olduğunu ve ona armağan ettiğini şu beyitlerle ifade eder:

⁴² Mevlâna, *a.g.e.*, s. 570 (4/3726-3729. byt.)

⁴³ Mevlâna, *a.g.e.*, s. 575 (5/1-10. byt.)

Ey gönüllerin hayatı **Hüsâmeddin**, nice zamandır altıncı cildin yazılmasına meyledip durmaktasın.

Husâmî-nâme, senin gibi bilgisi engin bir erin çekisiyle dünyayı dönüp dolaşmada.

Ey mânevi er, *Mesnevî*'nin son cildi olan altıncı cildi de sana armağan olarak sunmaktayım.⁴⁴

Yine altıncı defterde **Çelebi**'nin, *Mesnevî*'nin harf ve kelimelerine can kattığını ve bu eserinin dünyalar durdukça devamlı okunacağını şöyle ifade eder:

Ey Allah ışıǵı **Hüsâmeddin**, ey ruh cilâsı, ey doğru yolu gösteren padişah, gel!

Mesnevî'yi yayılmış bir mera haline getir, örneklerinin suretlerine can ver!

Can ver de bütün harfleri, akıl ve can olsun; can cennetine uçup gitsin.

Zaten onlar, senin sayende can âleminden gelip harf tuzağına tutuldular, mahpus oldular.

Ömrün âlemde Hızır gibi uzasın, canlara can katsın, düşkünlerin ellerini tutsun, daimî olsun.

İlyas ve Hızır gibi dünyalar durdukça dur da yeryüzü, lütfunla gökyüzü haline gelsin.⁴⁵

⁴⁴ *Mevlâna, a.g.e., s. 731(6/1-4. byt.) İbârenin Farsçası:*

ای حیات دل، حسام الدین، بی میل می جوشد به قسم سادمی
کشت از جذب چو تو علامه ای در جهان کردان حسایی نامه ای
پیش کش می آرمت ای معنوی قسم سادس در تمام مثنوی

⁴⁵ *Mevlâna, a.g.e., s. 737 (6/183-188. byt.) İbârenin Farsçası:*

ای ضیاء الحق حسام الدین بیا ای صقال روح و سلطان الهی
مثنوی را مسرح و مشروح ده صورت امثال او را روح ده
تا حروفش جمله عقل و جان شوند سوی خلدستان جان بزان شوند
هم به سعی تو ز ارواح آمدند سوی دام حرف مستحصر شدند
باد عمرت در جهان همچون خضر جانفزا و دستگیر و مستتر

c. **Çelebi Hüsâmeddin'in Mevlevîliğın Müesseseseleşmesindeki Yeri**

Mevlâna, Çelebi Hüsâmeddin'i halife seçmeden önce 646/1248 senesinde **Şeyh Selahaddin Zerkûb'u** halifesi olarak tayin eder. **Şeyh Selahaddin** on yıl hilafet vazîfesini deruhde ettikten sonra 657/1258 (1 Muharrem/29 Aralık) senesinde vefat eder. Bu durum üzerine **Mevlâna, Çelebi Hüsâmeddin'i** hemdem ve halifesi olarak kabul eder ve bütün dostlarına ona yönelmelerini tavsiye eder.

Sultan Veled Hz.leri *Velednâme* isimli eserinde **Mevlâna** henüz hayatta iken **Çelebi Hüsâmeddin'in** halife seçilmesi ve bâzı müridlerin bundan rahatsız olmasını şöyle anlatır:

“**Hz. Mevlâna, Hüsâmeddin'den** râzıydı. Ona binlerce değerli defîneler bağışlamıştı. (...) Birisi, **Mevlâna'ya**, bu üç nâipten hangisi daha üstün diye sordu, **Mevlâna**, a yol arkadaşı, dedi ona, **Şems** güneş gibiydi, **Salâhaddîn** ise ay, **Padişah Hüsâmeddin** yıldıza benzer; çünkü o, meleklerle aynı derecededir, değil mi ki her biri, seni Allah'a ulaştırıyor. Hepsini bir bil, hangisinin eteğine yapışsan seni diriltir; artık ölmezsin. **Selâhaddîn** dünyadan gidince **Şeyh:** ey Allah'ın yoluna uyan **Hüsâmeddin**, dedi: “Bundan böyle nâib ve halife sensin. Zîra arada ikilik yoktur”. Şeyh bunu, onun yerine geçirdi. Başına nurlar saçtı; ashâba, ona baş eğin, önünde âcizâne kanatlarınızı yere gerin, dedi. Bütün buyruklarını yerine getirin. Sevgisini canınızın en derinliklerine yerleştirin. Âlemde elimizi tutacak odur. Ona uyun da âleme ayak basın, gözlerinizi onunla aydınlatın. Böylesine bir ırmağın kıyısında, gülleri çok olan bağın ortasında kimin işi tamamlanmadıysa, kimin hali güzelleşmediyse, düzene girmediyse, onun sayesinde altuna döner. (...) Rahmet mâdenidir, Allah nûrudur. Bütün dostlar ona itâat ettiler; onun lütuf suyuna testi kesildiler. Her biri evvelce yaralanmıştı ama o yanlış hareketlerden o aşağılık hallerden kurtulmuşlar, adam olmuşlardı.

Hepsi de edeplenmişti. Bu yüzden de buna (**Çelebi Hüsâmeddin**'e) saldırmadılar. İnkârları yüzünden yaralar almışlardı. Hepsi de o tehlikeli işlerini söylemişlerdi. Önce güçlü bir sille yemişlerdi de bu yüzden ikinci kez fitneye pek az giriştiler. Üçüncü kez ise yumuşadılar, edepli oldular; hasedsizce baş eğdiler.”⁴⁶

Sultan Veled, aynı eserinin bir başka yerinde **Mevlâna**'nın vefatından sonra gerçekleşen halifelik tartışmalarını şöyle anlatır:

“**Mevlâna**'nın göçünden sonra **Çelebi Hüsâmeddin**, **Veled**'e dedi ki: 'Babanın makamına geç, otur, şeyhlik et; ben de hizmetinde bulunayım'. **Veled** kabul etmedi, dedi ki: 'Mevlâna göçüp gitmemiştir ki, hâlâ bizimle: «Mü'minler ölmezler». Nitekim **Mevlâna**'nın zamanında sen halifeydin; ondan sonra da sen halife ol'. Bundan sonra **Hüsâmeddin**, **Veled**'e, 'babandan sonra, uyulacak dayanılacak kişi sensin' dedi, 'onun makamı sana düşer, onun yerine geç; çünkü senin gibi arif ve yol gören yok'. **Veled**: 'hayır' dedi, 'Babam gerçekten de diridir, bedeni yıpranmıştı; ölen bedenidir, ruhu ise Allah civarında bâkî, kavuşma şarabından da Hak ona sâkilik etmede. «Mü'minler ölmezler» demedi mi Mustafa, anlam incisini delmedi mi? Babamın zamanında halifeydin bize; değişen bir şey yok, öne geç; imam sendin, biz sana uyardık; padişahıtan bunu bellemiştik biz, önce de, sonra da halifemizsin, önderimizsin, iki âlemde de şeyhsin'. O gerçeği gören er, sonsuz ısrarlarda bulundu: 'o makam senden başkasına layık değil' dedi. Fakat canla, gönülle, riyasızca, gönülden, candan yalvardım ona, lütfetti de sözümü kabul etti. Umulan da böylece müyesser oldu. Hepimiz de padişahın gölgesinde, şeytanın düzeninden, yanılmaktan, suçtan emîn olduk. On yıl sonra bir gün ansızın (**Çelebi**) hastalandı ve Allah'ın huzuruna

⁴⁶ Bahâüddin b. Mevlâna Celâleddin Muhammed b. Muhammed Mevlevî, *Mesnevî-i Veledî/Velednâme*, (hızr: Necmâ Cebrâil Müsevî ve Nîlüfer Ğulâmî), pdf baskısı, s. 98.

gitti. **Veled**, yetim bir çocuk gibi tek başına kaldı; ağladıkça ağladı, korkudan arıklaştı, çölde kalmış çocuk gibi sığınacak kimsesi yoktu; esirgeyecek kişiden mahrum bir halde şaşırıp kaldı. O solukta kendisinden ümidini kesti: ‘Karanlıklarda kaldım, gam kuyusuna düştüm.’ dedi. O çeşit gönül alıcıdan ayrıldığından dolayı dertle, gamla başını duvarlara vuruyordu. Her solukta: ‘bu yasla ne yapacağım, ne edeceğim?!’ diye feryad ediyor, haline ağlıyordu. ‘Kılavuzum gitti, o olmadan şeytandan nasıl baş çeker, kurtulurum. Nereye yüz tutayım, kime sarılayım, çarem nedir, ne tedbirde bulunayım?’ diyordu. Sonra da dedim ki: ‘Ey tertemiz can, beden bakımından gittin; yerin altında uykuya daldın; Ama temiz canın, gerçekten de benimledir, gerçektende beni görüp gözetmededir’.⁴⁷

Sultan Veled, yukarıda anlattığı hal içerisindeyken bir gece **Çelebi Hüsâmeddin** rüya âleminde kendisine görünür. **Sultan Veled** bu rüyayı şöyle anlatır: “**Padişah Hüsâmeddin**, rüyada **Veled**’e dedi ki: ‘Değil mi ki, soruyorsun, cevâbını dinle: cihân durdukça biz de dururuz: hiçbir vakit gizli değiliz; ortadayız biz. Puthaneyi bir başka şekle sokarız; ama bizden olan, bilir ki gene biz o mâdeniz. İnsan sûretine bürünmüş Allah nûruyuz. Allah nûru, Mesih’e benzer, bedense eşeğe. Şu sayı, bineklerin cinsindedir; ama o sevilip özlenen yerde sayı nerde? Padişah boz ata biner; kimi dişi ata, kimi de erkek ata bindiği olur; kimi aygıra biner, yol alır; kimi dişi atla yola düşer gider binek bin çeşit de olsa padişah değişmez; gene o padişaktır, padişah da Hak nurudur, bedense binek; padişah güneş gibidir, bedense yıldız. Senin için bedenden baş göstermedeyiz; böylece de sana, yeniden bir yol yordam belletmek, yeniden bir hüner öğretmek isteriz. Dileriz ki, Hak yolunda tam olgunluğa eresin. Sana, aşka ait

⁴⁷ Bahâüddin b. Mevlâna, *a.g.e.*, s. 105.

yeniden dersler verelim. Tuzağa benzeyen dünyadan kurtulursun, ulaşanlar gibi sen de muradına eresin".⁴⁸

Mevlâna, her ne kadar kendi ismine nisbetle bir tarîkat te'sîs etmemişse de bir tarîkate bulunması gereken temel özellikleri içerisinde barındıran bir sisteme sahiptir. Binaenaleyh tabiatıyla Mevlevîliğin kurucusu ve bânisidir. Nitekim henüz hayatta iken **Şeyh Selahaddin, Çelebi Hüsâmeddin, Şeyh Kerîmüddin ve Sultan Veled** gibi arifleri halife tayin etmiş ve geniş bir mürîdan cemâatiyle semâ törenleri düzenlemiştir.

Mevlâna, sahip olduğu dergâhın tedbiratını, vakıf mallarını ve akarlarını maharetinden dolayı **Çelebi**'nin uhdesine verir. **Çelebi Hüsâmeddin**'in âbâ u ecdadı fütüvvet teşkilatının önderlerinden olduğundan kendisinde teşkilatçılık ruhu vardı. Çelebilik vasfını da bu teşkilattan alır. "Ahî-türk" diye bilinmesinin sebebi de bu teşkilatın devamı olan ve o dönemde Anadolu'da yaygınlık gösteren Türk esnafın ahîsi olmasıdır. **Eflakî**'nin ifadesi ile bütün diyar-ı rum'un ahîleri onun atalarının terbiyegerdeleri idiler. **Çelebi** fütüvvet teşkilatının önderlerinden biri olmasının yanında şehrin zengin esnafından birisidir. **Mevlâna**'ya bağlılık söz konusu olunca bütün varlığını onun dergâhına ve düşüncesine adar. Kendisine tabi olan bütün lala ve civanları doğrudan **Mevlâna**'ya yönlendirir. Bütün mal varlığını **Mevlâna**'nın dergâhına bağışlayınca lalaları kendilerinden başka hiçbir şeyin kalmadığını ifade ederler. **Çelebi** bu duruma sevinir ve "Allah'a hamd olsun, Hz. Peygamber'in zahirine mutabaat bana müyesser oldu, sırf Allah hesabı ve rızasının talebi uğruna **Mevlâna** aşkı için sizi azad eyledim" der. Kendisine tabi olan lalaların da güçleri nisbetinde **Mevlâna**'nın hizmetine koşmalarını tavsîye eder. **Mevlâna** da onu ilk sıra dostu edinir ve Allah için çalışanların serleşkeri yapar. Böylelikle **Çelebi**, dergâhın mâl ve mülkleri

⁴⁸ Bahâüddin b. Mevlâna, *a.g.e.*, s. 108.

konusunda en yetkili isim olur.⁴⁹ **Eflakî**'nin ifadesine göre, gelen yardımların dağıtılması konusunda mesûl kişi olarak tayin edilir, vakfın hâsılatını müridler arasında adalet ve insâf ile dağıtır, kendisi ise îsârda bulunur.⁵⁰

Kaynaklarda **Çelebi**, mütevazi, bağışlayıcı ve himmeti yüksek bir kişi olarak zikredilir. Ünlü devlet adamlarına nisbetle serdiği sofraya, pek geniş olup çok sayıda kişi onun bu misafirperverliğinden istifade ederdi.

Bildiğimiz kadarıyla **Çelebi Hüsâmeddin**'in Fars dilinde yazdığı *İlmü'l-Meşâyiḥ* isimli eser dışında başka bir eseri yoktur.⁵¹ Fakat **Mevlâna**, **Sipehsalar**, **Sultan Veled** ve **Eflakî**'nin eserlerinden ona dair müteber bazı bilgiler bulabiliyoruz. Her şeyden önce onun bir ahî olduğunu ve fütüvvet ehli bir ailenin mensûbu ve bu teşkilatlara mensûp olanların özelliklerine sahip birisi olduğunu görüyoruz. Bu cihetle hem *Mesnevî*'de hem de menâkıb türü eserlerde onun faziletli, alim, arif, şair, civanmert ve hakperest birisi olduğu anlatılır. *Mesnevî*'nin yazılmasındaki yeri, düzeltmeler yapması, kâfiye ve redifleri düzenlemesi, menakıp kitaplarında geçen bazı beyitlerinin zikredilmesi şair yönünün olduğunu gösteriyor. **Eflakî**'nin anlattığı bir hikâyeden yola çıkarak **Çelebi**'nin aynı zamanda iyi bir kıraat alimi olduğunu da öğreniyoruz.⁵²

⁴⁹ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 738-739.

⁵⁰ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 777.

⁵¹ Farsça yazılmış bir eserdir. Bkz. *Anadolu Selçuklu Yapı Ervanteri, Hüsâmeddin Çelebi* md. <http://www.anadoluselcuklumimarisi.com/muellifler.asp#33>

⁵² Eflakî, bu hikâyeyi şöyle anlatıyor: “Bir gün Mevlâna, bir şeyhin posta oturtulması törenine katılmıştı. Kıraat-ı seb’a hâfızlarından olan Sâineddin de bu sırada Duhâ suresine gelmişti. Adı geçen şeyh, bu sureyi sonuna kadar imâle ile okumaya başladı. Bundan Mevlâna'nın canı sıkıldı. Çelebi Hüsâmeddin, mazeretler beyan etmeye başladı ve: “Bu hâfız, Kisâî'nin kıraati üzere okuyor. Efendimiz onu mâzur görsün” dedi. Mevlâna mâzûr gördü ve: “Evet, Çelebi doğru buyuruyor. Bu adam tıpkı seferden gelen şu Türk fakihine benziyor: Bir Türk fakihisi seferden gelmişti. Bir nahivci ona: “Nereden

Çelebi'nin babası **Muhammed b. Hasan b. Ahî Türk** de ahîlik teşkilatının bir kolunun reisi olarak görev yapar. **Hüsâmeddin**, 17 yaşında iken babası vefat ettiğinde fütüvvet erbabı onun, babasının yerine başkan olmasını isterler. Fakat **Çelebi** bunu kabul etmez ve kendisine tabi olan bu genç sûfileri **Hız. Mevlâna**'ya yönlendirir.

Menâkıbu'l-Ârifin'de zikredildiğine göre, dönemin önemli isimleri **Şems-i Tebrîzî**'yi ziyarete geldiklerinde **Çelebi Hüsâmeddin**'den rica eder, onu aracı edinirlerdi. **Çelebi Hüsâmeddin** de durumu **Mevlâna**'ya arz eder, o da izin verip kapıları gelenlere açardı. Bir ara bu ziyaretleri para karşılığında yapmaya koyulur. Gelen paralar da **Şems-i Tebrîzî**'nin emri ile fakirlere dağıtılırdı.⁵³

Çelebi Hüsâmeddin'in, Mevleviliğin kuruluşundaki bir hizmeti de bağlar içerisindeki konağını **Mevlâna**'ya ve müridlerinin hizmetine sunmasıdır. *Mektûbât*'ından öğrendiğimiz kadarıyla **Mevlâna**, sohbet ve tenezzüh için müridleri ile birlikte **Çelebi Hüsâmeddin**'in bağına gider ve orada irfan meclisleri kurardı. Nitekim bir devlet adamının çocuklarına gönderdiği mektupta bu bağın duvarının yıkılmasından ve **Çelebi**'nin bunu onarmak için çok masraf yaptığından bahseder. Binaenaleyh onlarda da yardım talep eder.⁵⁴

Mevleviliğin müesseseseleşmesinde mühim bir gelişme de dönemin iki hankahının, **Çelebi Hüsâmeddin** gibi **Mevlâna**'nın bir

geliyorsun" diye sordu. Fakîh, Tûs diyecek yerde "Min Tîs (Tîs'den)" dedi. Nahivci: "Vallahi, ben ömrümde böyle bir memleket adı hiç işitmedim" dedi. Fakîh: Sen "min" in harf-i cer olduğunu bilmiyor musun? "Min", "Tûs" un evvelinde geldiği için "Tûs" u "Tîs" yaptığımı söyledi. Nahivci: "Benim nahivde okuduğuma göre 'min' yalnız harfi cerreder. Onun koca bir şehri de alt-üst ettiğini hiç işitmedim" dedi. Bunun üzerine bu hâfiz başını açtı, kul ve mürid oldu." Bkz. Eflakî, a.g.e., c. 1, s. 135.

⁵³ Eflakî, a.g.e., s. 783-784.

⁵⁴ Mevlâna, *Mektuplar*, s. 27.

halifesine tahsisidir. **Mevlâna**, bir devlet yöneticisine gönderdiği mektupta **Çelebi**'nin, değerli zamanını halvetler ve murakabelerle geçirdiğini belirtir. Şeyhi vefat eden Diyâüddin-i Vezîr Hankahı'nın ve **Şeyh Sadreddin**'den boş kalan bir yurdun ona verilmesini talep eder.⁵⁵ **Mevlâna**'nın bu talebi ve sultanın fermânı ile **Çelebi Hüsâmeddin** o hankahın şeyhi olur ve bu şekilde Lala hankahının şeyhliği de ona düşer.⁵⁶ Bu durum, Mevlevîliğin ismen olmasa da fiilen **Mevlâna** henüz hayatta iken te'sîs edildiğini gösterir.

Mevlâna, henüz hayatta iken **Çelebi Hüsâmeddin**'i kendisine halife tayin eder ve vefatından sonra onun yolunu devam ettireceğini ve yerine geçeceğini açıkça belirtir. **Mevlâna**, bu konuda tartışmaların olabileceğini tahmîn etmiş olacak ki, bu kadar açık bir şekilde bir tayinde bulunmuştur. Zira benzeri tartışmalar **Şems-i Tebrîzî** ve **Selahaddin-i Zerkûb**'un halife tayin edilmesi esnâsında da yaşanmıştı. Bu durum, **Mevlâna**'nın açık beyânına rağmen, **Çelebi Hüsâmeddin**'in halife seçilmesinde ve **Mevlâna**'nın vefatından sonra yerine geçmesi esnasında da yaşanır.

Menâkıbu'l-Ârifîn'de **Mevlâna**'nın, kendi makamı için **Çelebi Hüsâmeddin**'i seçmesi şöyle anlatılır: “Şehrin o zamanki bütün şeyhleri, son hastalığında **Mevlâna**'yı ziyârete geldiklerinde ağladılar, içlerinden birisi: ‘**Mevlâna**'nın halifeliğine münâsîp olan kimdir ve kime nisbeti fermân buyurusunuz?’ diye bir soru sordu. Hazret şöyle buyurdu: ‘Hakk'ın halifesi, zamanın Cüneyd'i **Çelebi Hüsâmeddin**'imiz'. Üç kere bu suâl ve cevâbı tekrâr ettiler. Dördüncü

⁵⁵ *Mevlâna, Mektuplar*, 115, 117, 188. *Mevlâna*: “Eğer vezir, hankahının **Çelebi Hüsâmeddin**'e verileceğini bilseydi binanın her tuğlası yerine altın tuğla kordu” der.

⁵⁶ *Eflakî, a.g.e.*, c. 2, s. 758.

sefer: 'Bahâüddin Veled' için ne buyurusunuz?' dediler. Hazret buyurdu ki: 'O pehlivandır, vasiyyete ihtiyacı yoktur.'⁵⁷

Mevlâna'nın vefatından yedi gün sonra **Çelebi Hüsâmeddin**, bütün dostlar ile birlikte **Sultan Veled**'in yanına gider ve ona babasının yerine geçmesini ve müridleri irşâd etmeye başlamasını teklîf eder.⁵⁸ **Sultan Veled**, bu teklîfi kabul etmeyip babasının vasiyetinin, halifeliğin kendisinden sonra **Çelebi Hüsâmeddin**'e ait olduğunu söyler ve onun elini öper. **Sultan Veled** tam on bir sene onu, babasının yerinde görür ve ona samîmiyetle müridlik yapar.⁵⁹

Sultan Veled, eserlerinde **Çelebi Hüsâmeddin**'den övgüyle bahseder ve ona olan bağlılığını samîmiyetle ortaya koyar. Vefatından sonrada onu rüyasında gördüğünü ve babasının halifelerinin fazla tanınmadığından dem vurarak onları âleme tanıtacağını ifade eder. *Velednâme*'sinde **Çelebi Hüsâmeddin**'in ilhama mazhar olduğunu belirtip onu âb-ı hayata benzetir.

Mevlevilik, tam teşekkülü bir tarikat olarak **Mevlâna**'nın vefatından (672/1273) sonra **Çelebi Hüsâmeddin** ve **Sultan Veled** tarafından teşkilatlandırılır ve geliştirilir. Mevlevilikte önemli bir yer tutan Çelebilik vazîfesi, **Çelebi Hüsâmeddin** ile başlar ve günümüze kadar varlığını devam ettirir.⁶⁰ Mevleviliğin önemli bir geleneği olan

⁵⁷ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 586.

⁵⁸ Çelebi Hüsâmeddin, Sultan Veled'e babasının yerine geçmesini teklîf ettikten sonra ona şu beyti söyler: در خانه، دل ای جان آن کیست استاده بر تخت شه که باشد جز شاه و شاهزاده "Ey cân! Gönül hânesinde duran kim ola, Şâh'ın tahtında şâhtan ve şehzadeden gayrı kim ola". Buna karşılık Sultan Veled de: الصوفي اولی بخرقه والیتیم اولی بحرته "Sûfiye hırkası daha evlâ, yetime de iş u kârında olmak daha evlâdır" diyerek hırkanın Çelebi'de olmasını uygun görür. Bkz. Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 785.

⁵⁹ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, 787, 788; Bahâüddin b. Mevlâna, *Velednâme*, s. 108.

⁶⁰ "Çelebi" kelimesinin iştikakı ve mânâsı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre bu kelime Türkçe olup ilâh mânâsındaki "çalab" sözcüğünden türemiştir. İbn-i Bâtûta "çelebi"nin diyâr-ı rûm'da "efendî" mânâsında kullanıldığını söyler. Yüksek derecedeki devlet adamları için

mesnevihânlık vazîfesi **Çelebi Hüsâmeddin**'in gayretleriyle ihdâs edilir ve düzenli bir şekilde *Mesnevî* dersleri yapılır.⁶¹

Çelebi Hüsâmeddin'in Mevlevilik ile ilgi önemli hizmetlerinden birisi de **Mevlâna**'nın mezarına türbe inşa ettirmesidir. Türbenin inşası ile ilgili olarak **Eflakî**, **Mevlâna**'nın, son demlerinde, **Çelebi Hüsâmeddin**'e işaret buyurarak "beni yüksek bir lahide yerleştirin ki herkesten daha erken kalkayım" şeklinde bir fermanda bulunduğunu söyler.⁶²

Türbenin inşa sürecini **Mehmet Önder**, *Mevlâna ve Mevlevilik* isimli eserinde şöyle anlatır: "**Mevlâna**'nın ölümünden birkaç ay sonra **Mevlâna**'ya büyük bir saygı besleyen **Emir Alâmeddin Kayser**, bu istekle **Sultan Veled**'e başvurmuş, önce onun rızasını almıştı. **Sultan Veled**'in "kabul" sözünden sonra **Alâmeddin Kayser**, **Emir Süleymân Pervâne** ve onun varlıklı eşi **Gürcü Hâtun**'la işbirliği ederek seksen bin dinar para toplamış, bir türbe yaptırılması için

kullanıldığı gibi üst mertebelerde bulunan din adamları için de kullanılmıştır. Mevlevîlikte çelebilik en üstün unvan olarak kabul edilir. Tarihte "Çelebi" unvanı ile mârûf olan ilk kişi "Çelebi Hüsâmeddin" diye bilinen Hasan B. Muhammed el-Urmevî'dir. Bu kelime Farsçada "mirza" kelimesi ile eşdeğer olarak asil ve alimler için kullanılır. Baron Rosen "çelebi" kelimesinin Süryanicede Hıristiyan dîn adamları için kullanıldığını söyler. V. Simirnov ise "çelebi"nin "çalap" ile bir alakasının olmadığını Rûmca "nutuk söyleyen", "şarkı okuyan" ve "çok iyi yazan" mânâsında olduğunu belirtir. En son olarak da N. Marr, Melioransky'nin belirttiği dil kurallarından yola çıkarak "çelebi"nin Kürdçe bir kelime olduğunu, bu kelimenin bugün dahi "Allah", "asilzâde" ve "seyyar şarkıcı" gibi mânâlarda Kürdçe'de kullanıldığını ve bu kelimenin aslını bu dilde aramak gerektiğini söyler. Nitekim Barthold'a göre Kürtlerin dînî anlayışı, Müslümanların dînî hayatı ve bilhassa Anadolu dervîşleri üzerinde mutlak bir te'sîr icrâ etmiştir. Bkz. W. Barthold, *Çelebi* md. İA. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1988, c. 3, s. 369-370. Kürdler arasında anlatılan ve günümüze kadar varlığını devam ettiren yüzlerce hikâyenin üç başrol kişisi Ahmed Çelebi, Mehmed Çelebi ve Mîrzâ Çelebi'dir. Hikâyelerin geneli itibâriyle fazîletli bir ailenin üyeleri olan bu üç şahıs arasında en çok serfiraz olan kişi Mîrzâ Çelebi olur.

⁶¹ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 777.

⁶² Eflakî, *a.g.e.*, c.2, s. 584.

Çelebi Hüsâmeddin'e teslim etmişti. Bu para kısa sürede yüz altmış bin dinara yükselmiş ve türbe yapımına geçilmişti. Selçuklu devrinin tanınmış mimarlarından **Tebrizli Bedreddin**'e yaptırılan türbe, ilkin, dört fil ayağı sütun üzerinde yükselen dilimli bir tuğla gövde ve onun da üzerinde yine dilimli konik bir kümbet şeklindeydi. Kuzey yönünde yüksek kemerli açık bir eyvânı vardı. Doğu, Batı ve Güneyi kapalıydı. Eyvân'da, Mevlâna'nın mezarı üzerine, **Selim oğlu Abdülvâhid** ve **Konyalı Genak oğlu Hümâmeddin** adlı iki usta ahşap bir sanduka yerleştirmişlerdi. **Mevlâna**'ya ait olan bu ahşap sanduka bugün **Sultânü'l Ulemâ**'nın kabri üzerinde bulunmaktadır. Sandukanın heybetli görünüşü halk arasında **Mevlâna** ölünce babası ayağa mı kalktı, gibi bir söylentiye sebep olmuştur. Sandukanın üzerindeki süslü yazılar, **Mevlâna**'nın *Dîvân*'ından ve *Mesnevî*'sinden seçilmiş; kitâbesi **Çelebi Hüsâmeddin** ve **Sultan Veled** tarafından yazılmıştı. Böylece Mevlâna Dergâhı'nın nüvesi ve temelleri atılmış oluyordu.⁶³

Mevlâna vefat edince onun yerine kimin geçeceği ile ilgili bir iki soğuk muâraza ortaya çıktıysa da **Sultan Veled** ve bazı müridlerin gayretleriyle bu mesele kısa sürede çözülür. **Çelebi Hüsâmeddin** ve **Sultan Veled** başta olmak üzere hazretin pek çok muhibbân ve müridi **Mevlâna**'nın düşüncesinin devamını sağlamak ve yaygınlaştırmak için büyük çabalar sarf ederler.

Sahih Ahmed Dede, **Çelebi**'nin, **Mevlâna**'nın halifesi olarak kabul edilmesi konusunda şöyle der: "**Hz. Mevlâna**'nın cemî-i müridîn ve münibîn ve muhibbîn-i muhlisîn tekrâr gelip, **Çelebi Hüsâmeddin** cenâbından tecdîd-i inâbet edip cümle irâdet getirdiler. Ve cümle umûr-i husûsî **tarikat-i mevleviyye** riâyet ettiler."⁶⁴

⁶³ Önder, Mehmet, *Mevlâna ve Mevlevilik*, s. 165-166.

⁶⁴ Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârih*, s. 195.

Yukarıda açıkça gördüğümüz üzere **Çelebi Hüsâmeddin, Mevlâna** hayatta iken ona halife olmuş ve eserlerinin ortaya çıkmasında önemli katkılarda bulunmuştur. **Mevlâna**'nın vefatından sonra da onun kaim-i makamı olmuş, eserlerinin ve fikirlerinin devamı için büyük gayret sarf etmiştir. **Çelebi**'nin, hazretin vefatından önce ve sonra kaç sene bu hizmetleri ifâ ettiği ile ilgili farklı rivâyetler söz konusudur.

Sipehsalar risâlesinde **Çelebi**'nin, **Mevlâna** hayatta iken ifa ettiği hilafet süresini bir yerde dokuz, bir yerde de on sene olarak zikreder; bir diğer yerde de **Sultan Veled**'in **Mevlâna**'nın vefatından sonra tam on iki yıl kadar **Çelebi Hüsâmeddin**'i babasının kaim-i makamı olarak kabul ettiğini belirtir. Bu ifadeleri değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda **Çelebi Hüsâmeddin**'in toplam 22 sene hilafet vazîfesini ifa ettiğini görüyoruz. Oysaki **Sultan Veled, Velednâme**'sinde **Selahaddin-i Zerkûb** vefat ettiğinde **Mevlâna**'nın hilafet ve naibliğinin **Çelebi Hüsâmeddin**'e düştüğünü söyler.⁶⁵ **Sahih Ahmed Dede** de **Çelebi**'nin halife seçilme tarihinin, **Selahaddin-i Zerkûb**'un vefat tarihi olan 657/1258 (1 Muharrem/29 Aralık) ile aynı olduğunu kaydeder. **Mevlâna**'nın vefat tarihinin 672/1273 (5 Cümâdelâhir/17 Aralık) **Çelebi Hüsâmeddin**'in vefat tarihinin ise 683/1284⁶⁶ olduğu göz önünde bulundurulduğunda **Mevlâna** hayatta iken bu sürenin on beş yıl, vefat ettikten sonra da on bir yıl olması gerekir. Binaenaleyh **Sultan Veled, Eflakî** ve **Sahih Ahmed Dede**'nin ifadelerini bir arada ele aldığımızda bu sürenin 26 sene olduğunu görürüz.

Franklin Lewis, Mevlâna ile ilgili yaptığı kapsamlı çalışmada **Sultan Veled**'in *İbtidânâme*'sinin bir yazma nüshasında **Çelebi**'nin, **Mevlâna**'nın vefatından sonra on iki yıl vekâlet ettiğini te'yîd eden

⁶⁵ Bahâüddin b. Mevlâna, *Velednâme*, s. 98.

⁶⁶ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2 s. 779.

bir kaydın olduğunu belirtir. **Lewis** buna karşın **Celâleddin Hümâî**'nin *İbtidânâme* neşrinde bu süreyi on yıl olarak farklı bir şekilde okumayı tercih ettiğini belirtir.⁶⁷

Mevlâna türbesinin bulunduğu Has Bahçe, Konya Kalesi'nin dışında bir yerdeydi. Has Bahçe, Selçuklu Sultanı **I. Alâeddin Keykubâd** tarafından **Mevlâna**'nın babası **Bahâeddin Veled** ve ailesine armağan edilmişti. Şehrin büyümesi ile Has Bahçe'nin çevresinde evler, konaklar yaptırılmıştı. Bunun üzerine **Çelebi Hüsâmeddin**, Has Bahçe'yi bir duvarla çevirir ve geleceğin Mevlâna Dergâhı'nın yerini tayin eder. Önce türbenin bitişiğinde birkaç oda yaptırır. Türbeye gelen başışlar ile müezzinler, imamlar, Mesnevihanlar görevlendirilir. Böylelikle Mevlevîliğin ilk dergâhı kurulmuş olur.⁶⁸

Eflakî, **Çelebi Hüsâmeddin**'in her cumâ namazından sonra semâ etmeyi ve Kur'ân-ı Kerîm'in ardından *Mesnevî* okunma âdetini getirdiğini söyler. Beş yüze yakın aba giyen dervîş, üç yüze yakın ârif-i âlim-i mütabahhir ve nice kâtip-kitapçının, **Çelebi**'nin huzuruna geldiğini belirtir. Ayrıca vakfın akarları ve eşrafın nezirlerinden gelen varidatı mertebelerine göre misafirlere, komşulara, türbenin imamına, hafızlara, müezzine, Mesnevihana, ses sanatçılara ve hizmetçilere dağıttığını ifade eder. **Eflakî**, **Çelebi Hüsâmeddin**'in, bu hizmetlerin yanı sıra **Sultan Veled**'e ve **Kirâ** ile **Melike Hâtûn**lara kemâl üzere maaşlar ayarladığını da belirtir.⁶⁹

Eflakî'nin anlattığına göre **Mevlâna**'nın vefatından sonra **Çelebi Hüsâmeddin** halifelik vazifesini hakkıyla yerine getirdi;

⁶⁷ Lewis, Franklin, *Mevlâna-Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı, Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Hayâtı, Öğretisi ve Şiiri*, (trc: Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan), İstanbul: 2010, s. 279.

⁶⁸ Önder, a.g.e., s. 166.

⁶⁹ Eflakî, a.g.e., c. 2, s. 777, 752.

arkadaşları ve cemâati gözetmede, kutupların haleflerini gözetmede büyük hizmetler ifa etti. Gelen misâfirlere ve dergâhın çalışanlarına izzet u ikramlarda bulundu. Beş yüze yakın fereci giyen zengin dost, üç yüze yakın arif, alim ve mütabahhir dost, bir o kadar değerli kâtip ve mektep hocaları **Hazret-i Çelebi**'nin yanında bulunur ve geceleyin kapıyı çalan ruhanilerin zevklerine ve ilâhî parıltıların şevklerine dalarlardı.⁷⁰

Çelebi Hüsâmeddin 1278 yılında, yani **Mevlâna**'nın vefatından beş yıl sonra Konyalı hattât Muhammed b. Abdullah'a 25618 beyit olan *Mesnevî*'nin tam ve mükemmel bir nüshasını yazdırır. Büyük boy, altın süslü ve altı cilt bir arada olan bu *Mesnevî* nüshası günümüzde Mevlâna müzesi kütüphânesinde bulunmaktadır.

Sultan Veled, günün birinde arkadaşları ile birlikte **Çelebi Hüsâmeddin**'in bağına gittiklerini ve hazretin örfî şeylerden, bağdan, bahçeden bahsettiklerini söyler. Bu sözlerinin bile kendisine çok te'sîr ettiğini ve halden hale geçirdiğini ifade eder. Bu esnada babasının şu beyitlerinin mânâsının tecellî ettiğini dillendirir:

Merd-i âşık her ne söylerse aşk kokusu,
Ağzından aşk diyarına sirayet eder.
Şayet fıkıh anlatırsa hep fakr gelir,
O hoş olan demdemesinden fakr kokusu.
Küfür söylerse din kokusu verir,
Şüpheli sözlerinden de yakîk kokusu...⁷¹

Sultan Veled'in, babasının halifelerine ve özellikle **Çelebi Hüsâmeddin**'e olan bağlılığının bir göstergesi de çocuklarına verdiği isimlerde açıkça görülmektedir. **Sultan Veled**'in dört oğlu üç kızı olur. Oğullarını, babası ve en yakın üç dostunun isimleri ile

⁷⁰ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 777-778.

⁷¹ Eflakî, *a.g.e.*, c. 2, s. 746.

isimlendirir. Her birisi için kanaati üzere dört lakap belirler: **Hüsâmeddin** ismindeki oğlu için “emir vâcid”, **Selahaddin** ismindeki oğlu için “emir zâhid”, **Şemseddin** ismindeki oğlu için “emir âbid” ve **Celâleddin** ismindeki oğlu için de “emir ârif” lakaplarını seçer.⁷²

Sonuç

Tasavvuf tarihinin mühim isimlerinden olan **Mevlâna Celâleddin-i Rûmî**'nin *Mesnevî* isimli eseri, tasavvuf klasiklerinin kudretli ve şevketli olanlarından birisidir. İslâm dünyasında yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuş ve adına müesseseler inşa edilmiştir. Bu eserin meydana gelmesinde **Çelebi Hüsâmeddin**'in yeri oldukça önemlidir. *Dîvan-ı Kebîr*'in meydana gelmesinde önemli bir yeri olan **Şems-i Tebrîzî** çok iyi bilinirken **Çelebi Hüsâmeddin** gözlerden uzak durmaktaydı. Bu çalışmamızla bir nebze de olsa onun *Mesnevî* ve Mevlevilik konusundaki gayretlerini izah etmeye çalıştık. **Mevlâna**'nın *Mesnevî*'sinde, **Çelebi Hüsâmeddin** kadar övülen bir zatın olmadığını müşâhede ediyoruz. *Mesnevî*'nin her cildinde uzun uzun övülmekte ve onun yüksek himmetlerinden bahsedilmektedir.

Mevlâna hayatta iken ona halife olması; *Mesnevî*'nin inşasındaki gayreti, himmeti, onun vefatından sonra onun sevenlerini bir arada tutması; has bahçeyi duvarla örüp dergâh oluşturması; dergâha gelen alimleri, arifleri ve kâtipleri karşılaması; dergâha imam, müezzîn, Mesnevihan görevlendirmesi **Çelebi**'nin Mevleviler açısından önemini açıkça ortaya koyar. **Mevlâna**'nın vefatından beş yıl sonra *Mesnevî*'nin mükemmel bir nüshasını yazdırması, çelebilik geleneğini başlatması gibi çalışmalar onun bu konudaki önemli gayretlerinden birkaç tanesidir. Bu yönleriyle de tasavvuf tarihinde şayân-ı bahs olan bir ariftir.

⁷² Bkz. Yazıcı, Tahsin, *Şecerênâme, Menâkıb* içerisinde, c.2, s. 1352; Eflakî, *Menâkıb*, c. 2, s. 994-997.

Kaynakça

Abdulgaksûd Muhammed Sâlim, *Fî Melekûti'l-lâh maa Esmâi'l-lâh*, Şirketü eş-Şemerli, 17. Baskı, Kahire: 2003.

Bâbâ Merdûh-i Rûhânî, *Târih-i Meşâhir-i Kürd*, Sürûş, Tahran: 1382.

Bahâüddin b. Mevlâna Celâleddin Muhammed b. Muhammed Mevlevî, *Mesnevî-i Veledî/Velednâme*, (hzr: Necmâ Cebrâil Mûsevî ve Nîlüfer Ğulâmî), pdf baskısı.

Câmî, Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed; *Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds* (neşr. William Nassau Lees), W. N. Lees Prees Calcutta: 1858.

Çengî, Yûsuf b. Ahmed, *Menhecü'l-Kavî li-Tullâbi'l-Mesnevî*, Vehbiyye Matbaası, Mısır: 1289.

Eflakî, Şemseddin Ahmed, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, (hzr: Tahsin Yazıcı), TTK Basımevi, Ankara: 1980.

Fîrûzanfer, Bediüzzamân, *Ehâdis ve Kasas-i Mesnevî*, (trcm: Hüseyin Dâvûdî) Müessese-i İntişârât-i Kebîr, 2. Baskı, Tahran: 1381.

İsmâil Hakki Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, İstanbul.

Konuk, Ahmed Avnî, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (hzr: Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın), Kitabevi Yayınları, İstanbul: 2004.

Lewis, Franklin, *Mevlâna-Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı, Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Hayâtı, Öğretisi ve Şiiri*, (trc: Gül Çağalı Güven-Hamide Koyukan), İstanbul: 2010.

Mevlâna, Celâleddin Muhammed-i Belhî, *Mesnevî-i Mânevî*, (Reynold Nicholson nüshasına göre tashih eden: Nizâmeddin Nûrî), İntişârât-ı Kitâb-ı Âbân, Tahran: 1384.

_____ *Mektuplar*, (trc: Abdalbâki Gölpınarlı), İnkılâp Yayınları, İstanbul: 1999.

_____ *Fîh-i mâ-fîh*, (hızr: Bediüzzamân Firûzânfer), Müessesese-i İntişârât-ı Kebîr, 13. Baskı, Tahran: 1389.

Mevlevî, Tahir, *Şerh-i Mesnevî*, Şâmil Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul.

Önder, Mehmet, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul: 1998.

Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevlevîyye/Mevlevîlerin Târîhi*, (hızr: Cem Zorlu), İnsan Yayınları, İstanbul: 2011.

Sipehsalar, Ferîdûn b. Ahmed, *Mevlâna ve Etrafındakiler*, (çvr: Tahsin Yazıcı), Pinhan Yayınları, İstanbul: 2011.

W. Barthold, *Çelebi* md. İA. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1988.